

כי גרים הייתם בארץ מצרים

מוקדש

לשלומית, אסתר-כרמית ולירון

גויים רבים חיים בקרבנו: בני-המיעוטים, אורחים, ואלו הנלווים למשפחות-ישראל השבות ארצה. בימים אלו, אנו נדרשים לבחון את יחסנו לגוי ולגר. היחס לגויים, באופן טבעי, מתחלק ונע על פני מערכות יחסים שונות, שבין אהבה לשנאה. הגדרת הגוי מאוד ברורה — "לא ישראל". היחס אליו נקבע על-פי צו הלב, לקחי הניסיון ודעת תורה. היחס לגר והגדרתו, אינם כה ברורים. הגר אינו גוי — אבל היה כזה. הגר לא היה ישראל — ועכשיו כן. אם כן — מהו גר? כיצד נקבע את יחסנו כלפיו?¹

התורה מנמקת את ציוויה, שלא להונות ולא ללחוץ גר (שמות כב, כ) — "כי גרים הייתם בארץ מצרים". התורה גם משווה במפורש בינינו לבין גרים בנוגע לקרבנות שיוקרבו בארץ-ישראל — "חוקת עולם לדורותיכם ככם כגר יהיה לפני ה'" (במדבר טו, טו). מהיכן נובעת ההשוואה בינינו לבין הגר, ומה פשר התזכורת, שהיינו גרים בארץ מצרים?

א. ככם כאבותיכם

הרמב"ם (הל' אסורי ביאה יג, א-ג) כותב: "בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית: במילה וטבילה וקרבתן". מילה היתה במצרים, שנא' "וכל ערל לא יאכל בו" (לגבי קרבן הפסח בשמות יב, מח). מילתם היתה ע"י משה רבינו, כיון שקודם לכן בטלו הכל מברית מילה חוץ משבט לוי, שעליהם נאמר "ובריתך ינצורו". טבילה היתה במדבר קודם מתן-תורה, שנא' "וקידשתם היום ומחר וכבסו שמלותם" (שמות יט, י). גם קרבן היה אז,

1. במקום אחר ניסיתי לבחון כמה זוויות המחייבות גיבוש עמדה והתייחסות מעשית כלפי הגרים:

א. בדיקת ראשית היווצרותנו כעם - אברהם אבינו, אמותינו ויוצאי מצרים בכניסתם ל"ישראליות" נקטו במעשים המחייבים עד היום את הגרים.

ב. המצוות שאנו חייבים בגר - מתוך חיפוש דרכים מעשיות לנקיטת יחס כלפיהם.

ג. בדיקת הקביעה, שעלולה "להיזרק" מפיותינו מבלי דעת, "קשים גרים לישראל כספחת" (ראה בבלי, יבמות מז, ב, קט, ב, קידושין ע, ב, נידה יג, ב, ומאמרו של הרב יוסף אביאור בטללי-אורות תשנ"ג).

במאמר זה, ננסה ללקט ולהציג את הפן ה"היסטורי" וחלק מן הפן המעשי.

שנא' "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות" (שמות כד,ה).

הדברים נסמכים על הגמרא בכריתות ט,א:

רבי אומר: "ככם כגר יהיה לפני ה'" — ככם כאבותיכם, מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים. מדברים אלו אנו למדים, שקיימת ברית בין ה' לישראל, שמחייבת תנאים כניסה. תנאים אלו חלו על עם-ישראל בעבר, בדיוק כשם שהם מחייבים את הבא להתגייר כיום. כלומר, עם-ישראל הינו עם, שעבר גיור בכללו, כנדרש מיחידים המצטרפים אליו.

הגר יכול להאמין בה' יתברך, לאהבו ולירא מפניו, ולקבל על עצמו את תורתו. אבל לא די לו בעבודה שבלב ובהכרה, אלא הוא נדרש לקיים באופן מעשי שלושה דברים המהווים "כרטיס כניסה" לבית ישראל. המצטרף לעם-ישראל, לא נדרש להוכיח דבר, ולא להתנסות בדבר שלא חוו היהודים מבטן ומלידה — מי באופן אישי ומי בתודעה ההיסטורית הקולקטיבית. אבותינו חוללו מהלך זה עבור כל בניהם לדורות (מלבד מצות מילה, המחייבת כל יחיד). כיון שלגר כניסה עצמאית, חדשה, עובר הוא באופן אישי את התהליך שעבר עם-ישראל, שאליו הוא מצטרף.

ב. כי גרים הייתם בארץ מצרים

ובכן ראינו, שאנו מושווים אל הגר, והוא אלינו. זוהי משוואה דר-כיוונית — אכן גרים היינו. לא מדובר רק בהודעת התורה ש"חוקה אחת לכם ולגר הגר", שבכך הגר משווה לעם שקיבל את התורה ובכך מצטרף אליו, אלא גם היהודי מדורות שווה באותה מידה לגר. כאן אנו נכנסים לצד המוסרי. המוסר לא נלמד רק באופן דרשני מפסוק זה, אלא מדרישותיה של התורה — איסורי הונאת-דברים והונאת-ממון והאיסור ללחוץ את הגר. כשמדובר באיסורים, הרי שניתן להסתפק בהימנעות מלפגוע או בניתוק מגע ליתר ביטחון. זו דרישה מינימלית — שב ואל תעשה. אבל התורה דורשת גם צד מעשי, הן במעשה והן ברוח. היא דורשת פיתוח זיקה נפשית כלפי הגר. אלו הן מצוות עשה — "ואהבת את הגר" (דברים יט,ט), "ואהבת לו כמוך" (ויקרא יט,לד), "ואהבת את ה' אלקיך" (דברים ו,ה²) "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט).

הקב"ה פונה למצפוננו — "וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כג,יב). איזכור גרותנו מופיע בהקשר המוסרי-חברתי, ולא בתור השוואה הלכתית בלבד. "כי גרים הייתם" הוא מעין צידוק מוסרי לתביעות מאיתנו, וכן הגברת אמפתיה ומוטיבציה בכך — אם "כאצבע מתריעה", ואם כתזכורת פשוטה וצפייה לבגרות של

2. מצוה זו כוללת את אהבת הגר - כל האוהב את הגר - אוהב את ה'.

היהודי שכבר חווה את הגרות. בפסוק לא מוזכרת רק העובדה "כי גרים הייתם", אלא מובאת גם החוויה הפנימית והבלתי-אמצעית — "ואתם ידעתם את נפש הגר".

מהי משמעות היותנו גרים בארץ מצרים? ראשית, ראוי לעמוד על משמעותה של המלה "גר". בפשטות, ולכך סימוכין מפרשנים שונים, "גר" — לשון "מהגר". בן אומה אחת או ארץ אחת, הבא למקום שזר לו (ועל כן יש מי שמשווה את האורח הנכלל בגדר מצוות הכנסת-אורחים, לגר — בשניהם יש להיזהר בהונאתם). באדם כזה צפויה רגישות-יתר כלפי עניינים שאדם "יציב", אדם המצוי במקום, באנשיו ובמנהגיו, לא יהיה בהכרח רגיש, פגיע ומקפיד על כבודו שלו. כלומר, הדגש הוא לא על המעבר המהותי, מהיות האדם גוי, להיותו יהודי, מקבל על עצמו אמונה בבורא-עולם, אלקי ישראל וקבלת עול מלכות שמים, בתורה ומצוות. הדגש הינו על מצבו החברתי. ואכן המצוות הללו הינן "חברתיות". אדם סופג זרות וניכור, ואולי גם הסתייגות. חלות אי-הבנות, שעלולות לגרום לריב מילולי, שתוצאתו הטחת עלבונות ועקיצות — הונאת דברים. הפרשנים המדגימים ריב מילולי טוענים, שאם יאנה יהודי בדבריו לגוי, יטיח זה בו: גר היית בארץ מצרים. ואכן, "מתחילה עובדי עבודה זרה היינו", וכבר הוכחנו את גרותנו לעיל. כיהודי, זכור זאת! ולא תונה את הגר.

רבי חיים בן-עטר כותב ב"אור-החיים": ידיעת ייחוסנו לאבות וקדושת עם-ישראל, עלולה להביאנו לידי זלזול ח"ו באדם שאינו בן-ברית, ולצערנו ע"י הונאת-דברים; והוא יצטער, כי יבין שהוא פחות ונחות. אבל ה' גאל את שורש נשמת ישראל מתוך העמים, כשבחר באברהם אבינו והוציא את עם-ישראל ממצרים ומטומאת מצרים והשעבוד. וכך גם פעל ביחידים המצטרפים. ברר והעלה את נשמתו של הגר מתוך מיצריה וקליפותיה שבגויות. ואם כך, שוב — שווים אנו! (אור-החיים מדבר על זלזול מתוך בסיס אמוני-אידיאולוגי, ולא מתוך אטימות ריקה).

במציאות הישראלית נתקלנו, לצערנו, במצב בו הונו את העולים (וביניהם גרים), אם בממון ואם בדיבור, וע"י ניצול תמימותם ורצונם למצוא קורת-גג ופרנסה, וכל זה מתוך תחושה של חוזק וביסוס והשתרשות במדינה. נתייחס לסיבת הפסוק — "כי גרים הייתם בארץ-מצרים, אני ה' אלקיכם" — גאולת ישראל ממצרים הייתה לאחר שצעת בני-ישראל באה אל ה'. שם גם מוזכר שהמצרים לחצו את בני-ישראל — דבר שנאסר עלינו כלפי הגר בפסוק הנידון! הרמב"ן אומר, שבאותה מידה שומע ה' את סבלו וצעקתו של הגר. וכך מוטל על הישראלי לזכור ולהתקשר לאותה חוויה — "כי גרים הייתם" — להימנע מהונאה, ולהגביר הזדהות.

לא פשוט לשנות אמונה, תרבות ואזרחות. לא קל להתנתק ממשפחה ומחברים ומכל האהבות הישנות. "סף השבירה" של הגר לא ידוע לנו. גם כשמדובר בגרות התלויה בדבר — (כגון, בנישואי תערובת של

ישראלים, המסתיימים בגרות) יש תסכולים ואכזבות רבות. עלינו מוטל שלא להוות גורם לאכזבה ולשבירה, המביאים לידי חילול ה' ולסכנה שהגר ישוב לסורו (אין הוא שב להיות גוי, אלא הופך להיות ישראל מומרי!).

במצרים מאסנו בשיעבוד. משאת נפשו של עבד היא להידמות לבעליו — לפחות במעמד, בדרור אם לא בפרטים. "וידעתם את נפש הגר" — קרבו אותו מבחינה חברתית ומעמדית. ייצבו את חייו (עפ"י הנצי"ב ויקרא יט).

עד כאן התביעה והתזכורת נסמכות לאיסורי ההונאה והלחץ, ומגמתם הימנעות מיחס שלילי, מתנשא ובלתי־מודע לגרים. יש להוסיף לכך את המצוות המעשיות שהוזכרו לעיל, שהבהרת "כי גרים הייתם" מהווה דחף לקיומן — לא מתוך הכרח, אלא מרצון.